

Opole, 30.11.2024

dr hab. Gabriela Jelitto-Piechulik, prof. UO
Instytut Nauk o Literaturze
Uniwersytet Opolski

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Marty Michnik-Grochowskiej
Oberschlesische Unternehmer Karl Godulla und Franz Winckler in der deutschen
***und polnischen Literatur* napisanej pod kierunkiem naukowym**
prof. zw. dr hab. Grażyny Barbary Szewczyk

Uwagi wstępne

Przedłożona do oceny rozprawa doktorska podejmuje wątek oscylujący wokół tematyki regionalnej związanej z Górnym Śląskiem, którego przeszłość i teraźniejszość stanowi wciąż interesujący fenomen badawczy. Magister Marta Michnik-Grochowska stawia sobie za cel przeprowadzenie analizy porównawczej na podstawie niemieckich i polskich źródeł historycznych oraz studiów literackich biografii dwóch pionierów industrializacji na Górnym Śląsku – Karla Godulli i Franza Wincklera. To właśnie wnikliwa analiza portretów literackich, która dotąd nie była przedmiotem badań naukowych, ma stanowić cel dysertacji.

Struktura pracy

Rozprawa doktorska, która liczy łącznie 221 stron, została podzielona na osiem rozdziałów. Pierwszy stanowi wprowadzenie. W drugim Autorka przybliżyła teorie przedstawiające modele analizy faktów i fikcji oraz referencyjności historycznej. Opiera się głównie na przemyśleniach Haydena White'a, Ansgara Nünninga, Hansa-Jürgena Goetza oraz Joanny Cymbrykiewicz. Autorka analizuje również opracowania Bernharda Fetza odnośnie do krytycznej oceny źródeł biograficznych. Przedstawione teorie zostały właściwie dobrane w odniesieniu do zamierzeń badawczych pracy.

Rozdział trzeci pracy poświęcony został nakreśleniu tła historycznego związanego z rozwojem górnictwa i hutnictwa na Górnym Śląsku w XVIII i XIX w. Autorka opiera się tutaj na bogatym i wnikliwie przeanalizowanym materiale historyczno-źródłowym.

Kolejne rozdziały dysertacji poświęcone są portretom dwóch „głównych bohaterów” Karlowi Godulli i Franzowi Wincklerowi. Rozdział czwarty, dotyczący meandrów życia Godulli, został podzielony na cztery podrozdziały. W pierwszym podrozdziale przedstawia Autorka wątki z życia Godulli na podstawie niemieckich tekstów źródłowych, takich jak np. *Chronik der Stadt Beuth[en]* Franza Gadamera z 1863 r., czy maszynopisu Kurta Urbanka *Carl*

Godulla z 1936 r. Uzupełnieniem jest omówienie biografii Godulli w ujęciu polskich badaczy regionalnych lat 70. XX w., takich jak np. Jan Dworak, czy lat 90. XX w., jak np. Władysława Ślęzak. Autorka przywołuje również książkę Izabeli Kaczmarczyk z 2007 r. *W cieniu mitu: rzecz o Karolu Goduli* oraz przybliży wydarzenia popularnonaukowe związane z uczczeniem pamięci Godulli, jak np. konferencja w ramach „Roku Godulli” (2008) „Karol Godulla w 160. rocznicę śmierci”. W podrozdziale 4.3 Autorka przedstawia portret Karla Godulli w prasie niemieckiej, zaznaczając, że większość artykułów opublikowano w latach 30. XX w., a w podrozdziale 4.4 w prasie polskiej, począwszy od 1889 r. Doktorantka wykazała się tutaj akrybią badawczą, prowadząc bardzo wnikliwą kwerendę. W kolejnym podrozdziale wymienia wybrane legendy o Karlu Godulli.

Rozdział piąty dysertacji poświęcony jest postaci Karla Godulli nakreślonej w niemieckich i polskich powieściach. Pierwszą scharakteryzowaną powieścią jest *Das schwarze Weib. Die Geschichte einer Einsamen aus dem Volk* Roberta Kurpiuna (Stuttgart, 1915), w której przeplatają się elementy autentyczne i fikcyjne, a motywem scalającym obydwa światy jest tytułowa „czarna kobieta”. Autorka obrazuje nie tylko koleje życia, wygląd i pracę głównego bohatera Petera Kordy (Karla Godulli), ale kreśli również krajobraz typowy dla uprzemysłowionej części Górnego Śląska (s. 81–85) oraz przybliży lokalną historię, omawiając m.in. stosunki społeczne (s. 86–88). Osobny podrozdział (5.1.6) poświęca Autorka analizie elementów fikcyjnych w powieści, natomiast kwestia różnic narodowościowych została wspomniana tylko na marginesie. Drugą powieścią interpretowaną w podrozdziale 5.2 dysertacji jest *Zink wie Gold. Ein Roman des wirklichen Lebens* autorstwa Hansa Nowaka i Georga Ziviera z 1937 r. (Breslau). Przedstawia treść fabuły, wygląd i zachowania Godulli w różnych sytuacjach, jego zaangażowanie jako przemysłowca, charakteryzuje również krajobraz przemysłowy i przybliży najważniejsze wydarzenia z historii lokalnej. W dalszej części rozprawy przedmiotem rozważań są fikcyjne elementy powieści i sposób, w jaki splatają się z prawdą historyczną. Dodaje też, że pisarz H. Nowak prowadził sam rzetelne badania źródłowe oraz środowiskowe (s. 106). W podrozdziale 5.3 Autorka pochyla się nad powieścią Krzysztofa Lewandowskiego *Zostać milionerem według Karola Goduli* (Katowice, 2010), wzbogacając wizerunek głównego bohatera o nieznane cechy jego charakteru (s. 111–112). Po raz pierwszy wprowadza również drugą postać historyczną, Franza Wincklera (s. 114–115), której poświęcona jest druga część dysertacji. Podrozdział 5.4 zawiera analizę powieści Jerzego Buczyńskiego *Godulłowa saga* (Czerwionka Leszczyny, 2013), którą omówiła Doktorantka według już wcześniej zastosowanego schematu interpretacji. Nowym elementem jest nakreślenie różnic narodowościowych zarysowujących się między Godullą a Wincklerem.

Rozdział szósty dysertacji poświęcony jest Franzowi Wincklerowi. Autorka zauważa na wstępie, że życie i działalność Wincklera nie wzbudziły tak wielkiego zainteresowania ze strony badaczy i pisarzy, głównie ze względu na brak elementów nieznanymi, tajemniczymi i kontrowersyjnymi, jak ma to miejsce w przypadku Karla Godulli, które mogą pobudzić fantazję twórczą (s. 181). W podrozdziale 6.1 omawia fakty z życia Franza Wincklera (s. 128–134), ze szczególnym uwzględnieniem jego przyjaźni z Friedrichem Grundmannem (s. 134–137). W kolejnym podrozdziale Autorka przybliży portret Wincklera w niemieckich i polskich opracowaniach z zakresu badań nad regionalizmem, a także w tekstach prasowych, począwszy do lat 40. XIX w. przez lata 20. XX w., kończąc na jedynym współczesnym artykule z 2006 r. (s. 141).

W rozdziale siódmym dysertacji mgr M. Michnik-Grochowska pochyla się nad omówieniem niemieckich i polskich powieści, których głównym bohaterem jest Franz Winckler. W podrozdziale 7.1 na podstawie powieści Hansa Nowaka i Geoga Ziviera *Wenn es Tag wird* (Berlin, 1943) opisuje biografię Wincklera, ze szczególnym uwzględnieniem jego także odmiennego od Karla Godulli stosunku do ludzi oraz zażyłości z Marią Aresin. Autorka kreśli portret Wincklera jako nowoczesnego przemysłowca, który prowadził szeroką działalność charytatywną na rzecz swoich pracowników i ich rodzin. Podkreśla, że takiego zaangażowania brakowało u Godulli. Podrozdział 7.2 jest poświęcony powieści Marii Klimas-Błahutowej *Siedem krów tłustych* (Katowice, 1962). Tutaj Doktorantka dysertacji koncentruje swoją uwagę przede wszystkim na relacjach między Franzem Wincklerem a bliskimi mu kobietami (Alvine Winckler, z domu Kalide, i Marią Aresin) (s. 165–170). Porównuje również usposobienie dwóch charakteryzowanych przemysłowców (s. 177–179).

Rozdział ósmy dysertacji zawiera wnioski końcowe. Rozprawę uzupełniają tabele dotyczące rozwoju przemysłu na Górnym Śląsku od początku XIX w., a także literatura przedmiotu podzielona na źródła prymarne i sekundarne oraz źródła internetowe. Literatura sekundarna jest obszerna i odzwierciedla tematykę dysertacji.

Uwagi do pracy

Wywiązując się z obowiązku recenzenckiego, niech wolno mi będzie sformułować kilka uwag do pracy, które oczywiście nie pomniejszają wkładu badawczego i zaangażowania mgr Marty Michnik-Grochowskiej, bowiem stanowią one wyłącznie moje przemyślenia i wskazówki. Dysertacja ma charakter przeglądowy, odzwierciedlający najistotniejsze teksty źródłowe, prasowe i literackie w języku niemieckim i polskim przedstawiające sylwetki Karla Godulli i Franza Wincklera. Obraz ten jest kompleksowy, sięga do dostępnych i trudno

dostępnych tekstów źródłowych. Materiał badawczy mógłby wprawdzie jeszcze zostać poszerzony o kolejne teksty literackie. Proponowałbym tutaj odniesienie się do powieści Gabrieli Anny Kañtor *Śląski kopciuszek* z 2020 r. Autorka na s. 63 wymienia tę powieść, ale jej nie interpretuje. Moim zdaniem dzieło literackie G.A. Kañtor byłoby ciekawym przyczynkiem do sportretowania swoistej wewnętrznej przemiany Karla Godulli pod wpływem spotkania z kilkuletnią Joanną Gryzik.

Wartością pracy jest przybliżenie czytelnikowi niemieckojęzycznym tekstów w języku polskim i zapoznanie go z perspektywą autorów polskojęzycznych na temat industrializacji Górnego Śląska w XIX w. na przykładzie zaangażowania Karla Godulli i Franza Wincklera.

W odniesieniu do tytułu pracy, w którym jednoznacznie wskazano na analizę tekstów literackich proponowałbym, przed ewentualną publikacją, uściślić względnie uzupełnić tytuł odniesieniem do tekstów prasowych, które Doktorantka również charakteryzuje.

U czytelnika dysertacji może pozostać pewien niedosyt dotyczący szerszego uwzględnienia tła historycznego omawianych dzieł. Ponadto, Autorka odnosi się do niemieckich tekstów źródłowych powstałych po 1933 r. i czytelnik nie zawsze może zauważyć, iż sposób charakteryzowania postaci jest wynikiem zmieniającej się w tym czasie sytuacji politycznej na Śląsku (np. s. 44–53). Przytoczyć tutaj należy drugą interpretowaną w dysertacji powieść *Zink wie Gold. Ein Roman des wirklichen Lebens* Hansa Nowaka i Georga Ziviera z 1937 r. oraz powieść Hansa Nowaka i Georga Ziviera *Wenn es Tag wird* z 1942 r. Usprawiedliwieniem może być tutaj, że Autorka koncentruje się na przedstawieniu sylwetki bohatera wyłącznie na podstawie akcji powieści.

Do rozważenia pozostawiam fakt pisowni imienia Karla Godulli. W tytule zawarto pisownię „Karl”, ale już na stronie 28 pojawia się pisownia „Carl”. Zalecam przed ewentualnym drukiem doktoratu uściślić, względnie wyjaśnić tę kwestię w przypisie.

W dysertacji występują również obszerne opisy akcji powieści, które proponowałbym zastąpić interpretacją najważniejszych problemów (np. s. 64–68 opis akcji powieści *Das schwarze Weib. Die Geschichte einer Einsamen aus dem Volk* Roberta Kurpiuna).

Pewnym niedostatkiem rozprawy są zbyt obszerne cytaty, które niestety nie zostały opatrzone komentarzem Doktorantki. Tytułem przykładu, na s. 81–82 znajduje się obszerny cytat opisujący „industrielle Landschaft” (krajobraz przemysłowy), do którego treści Autorka nie przedstawiła swojego stanowiska, opartego na literaturze przedmiotu. Następnie pojawia się kolejny cytat o tej samej tematyce, również bez komentarza. Może jest to celowy zabieg Doktorantki? Jednak pozostawia on niedosyt.

Z recenzenckiego punktu widzenia chciałam jeszcze zwrócić uwagę na pojawiające się w pracy błędy redakcyjne, które zaznaczyłam w przedłożonym mi do recenzji oryginale dysertacji doktorskiej. Przed ewentualnym oddaniem pracy do druku należy bezsprzecznie poddać ją korekcie językowej w celu poprawy zaistniałych usterek.

Ocena końcowa pracy i konkluzja

Przedłożona do oceny rozprawa mgr Marty Michnik-Grochowskiej stanowi rzetelnie przygotowane studium, zgodnie z etyką naukową, opierające się na przedstawieniu i przeanalizowaniu wybranego materiału badawczego obejmującego, artykuły prasowe, teksty literackie oraz wybiórczo źródła historyczne. Sformułowany we wstępie cel pracy „wnikliwej” analizy portretów literackich dziewiętnastowiecznych potentatów przemysłowych na Górnym Śląsku Karla Godulli i Franza Wincklera pozostawia pewien niedosyt, który jest zrozumiały. Wynika on bowiem, po pierwsze, z ograniczonego zainteresowania badaczy i regionalistów, szczególnie polskich, tematyką niemiecką, co jest pokłosiem sytuacji polityczno-historycznych dziesięcioleci XX w. Po drugie ma to związek z koniecznością dokonania przez Doktorantkę wyboru i zawężenia korpusu badawczego. Fakt ten nie umniejsza znaczenia pracy, wręcz przeciwnie, stanowi o wartości rozprawy, posiada ona bowiem potencjał do dalszych poszukiwań badawczych. Praca doktorska mgr Marty Michnik-Grochowskiej ma z całą pewnością tę zaletę.

W tym miejscu rekomenduję przedłożoną mi do recenzji rozprawę do publikacji, ponieważ uzupełnia ona lukę w badaniach germanistycznych, podejmujących temat historii i literatury Górnego Śląska.

Rozprawa doktorska mgr Marty Michnik-Grochowskiej jest interesującym kompendium wiedzy o rozwoju przemysłu na Górnym Śląsku w ujęciu literacko-biograficznym, skoncentrowanym na postaciach Karla Godulli i Franza Wincklera. W konkluzji stwierdzam zatem, że recenzowana przeze mnie rozprawa spełnia warunki określone w art. 13.1. Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, że „stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego [...] oraz wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydata w danej dyscyplinie naukowej lub artystycznej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej [...]”. Tym samym wnioskuję do Rady Naukowej Instytutu Literaturoznawstwa Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach o dopuszczenie mgr Marty Michnik-Grochowskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

G. Jelitto-Piechulka